

PSIXIATRIYA KELIB CHIQISHI VA ETIKASI

Namozova Gulasal Qosim qizi

Toshkent tibbiyot akademiyasi 5-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada psixiatriya va narkomaniya etikasi, vazifalari, bemorlar bilan muloqot va psixiatriya va narkomaniyaga oid ba'zi muammolar haqida batafsil keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Psixiatriya, narkomaniya, avtonomiya, maxfiylikni buzish, qobilyat va imkoniyat, muloqot, rozilik, shifokor-bemor munosabatlari.*

Psixiatriya-bu ruxiy kasalliklarning diagnostikasi, etiologiyasi, patogenezi va tezligini o'rganish, shuningdek ularni tashkil etish bilan shug'ullanadigan tibbiyot fanidir.

Psixiatriyadagi kasb axloqi Tibbiyot etikaning bir bo'limidir. 2000-yil 31-avgustda O'zbekiston Respublikasining "Psixiatriya yordami to'g'risida" Qonuni qabul qilindi. Qonuniylik, insonparvarlik va inson huquqlariga rioya qilish asosida psixiatriya yordamini ko'rsatishning asosiy huquqiy tamoyillari qonunda mustahkamlangan. Psixiatriya yordamiga murojaat qilinganda ruhiy kasalligi bor shaxslarning huquqlarini va erkinligini saqlashga e'tibor beriladi. Ixtiyorsiz gospitalizatsiya masalalari sud tartibida hal qilinadi. Qonun murojaatning, psixiatriyada davolanish va kuzatuvda bo'lish psixiatriya muassasasining barcha xodimlari tomonidan sir saqlanishini ta'minlaydi. Faqatgina davlat idoralarining so'rovnomalariga ma'lumotlar oshkor etilishi mumkin. Psixiatriyaning huquqiy aspektlariga turli xil ekspertiza ko'rinishlari kiradi: sud, harbiy-shifokorlik mehnat.

Psixiatriyaning asosiy vazifalari:

1. Ruhiy kasalliklarning klinik xususiyatlari, kelib chiqish sabablari, darajasini o'rganish;

2. Ruxiy kasalliklarning etiologiyasi va patogenezi o'rganish;

3. Ruxiy kasalliklarni davolash va oldini olish;

4. Bemorlarni ijtimoiy-mehnat rehabilitatsiyasi;

5. Mehnat, sud-tibbiy va harbiy psixiatriya ekspertizasi;

6. Sanitariya-ma'rifiy va psixogigienik tadbirlarni aholi orasida o'tkazish.

Turli mutaxassislikdagi shifokorlar yoki shifokorlar o'z amaliyotlarida tibbiy etikani hisobga olishlari kerak. Psixiatriyada kundalik ish faoliyatida turli xil muammolarga, ikkilanishlarga duch kelishi mumkin. Psixiatriya bilan bog'liq ba'zi muammolar mavjud. Ushbu mavzular: avtonomiya, maxfiylik, rozilik, muloqot va boshqalarni o'z ichiga oladi.

A	AVTONOMIYA
B	MAXFIYLIKNI BUZISH
C	QOBILYAT VA IMKONIYAT;MULOQOT;ROZILIK
D	SHIFOKOR-BEMOR MUNOSABATLARI

Avtonomiya. Psixiatriyada bemorning qaror qabul qilish qobiliyati kasallik bilan cheklangan. U o'zgargan va tanlangan b'lishi mumkin. Bemorning ongli ravishda qaror qabul qilishi odatda shubhali. Tibbiyotda, odatda, shifokor bemorning avtonomiyasini hurmat qilishi kerak, ammo psixiatriyada shifokor har qanday qaror qabul qilishdan oldin bemorning imkoniyatlarini baholashni o'rganishi kerak. Bu ba'zan psixiatriyani paternalizm bilan harakat qilishga majbur qilishi mumkin va bu avtonomiya tushunchasini bekor qiladi. Davolash to'g'risida qaror qabul qilishda bemorning avtonomiyasi hisobga olinish uchun bemor talabga javob beradigan bo'lishi kerak. Psixiatrik bemor uchun shifokor (yoki psixiatr) ruhiy holatini bilishi kerak. Bemorning mustaqil qarorlarni ko'rib chiqishdan oldin bemor salohiyati va malakasi, manfaatdorlik ustuvor ekanligini bilgan holda!

Maxfiylikni buzish. Bemorning maxfiyligini saqlash axloqiy va qonuniy talabidir. Psixiatriya amaliyoti uchun shifokor quyidagi hollarda bemorning sog'lig'i to'g'risidagi ma'lumotlarni oshkor qilishi mumkin:

- Qonuniy muvofiqlik yoshiga yetmagan bemorlar; ularning ma'lumotlari vakolatli ma'sul shaxsga (ota-ona yoki qonuniy vasiyga) oshkor qilinishi mumkin.
- Qonun talab qilganda.
- Bemor yoki vakolatli shaxs sog'lig'iga oid ma'lumotlarni oshkor qilishga rozilik berganda.
- Jamoatchilik va bemor xafvsizligi uchun, bemor boshqalarning yoki o'ziga xafv soladigan xatti-harakatlarga jalb qilganda.

Rozilik. Rozilik qimmatli va qonuniy bo'lishi uchun bemor yetarli aqliy qobiliyatga ega va rozilik yoshida bo'lishi kerak. Ayniqsa, huquqiy nuqtai nazardan, aqliy qobiliyatni psixiatr tomonidan baholash yaxshiroq. Bunga odatda elektiv muolajalarda erishish mumkin, ammo favqulodda vaziyatlarda shifokor psixiatrik bemorning manfaati uchun kurashishi mumkin. Bunday holda, shifoxona ma'muriyatiga yoki vakolatli shaxsga xabar berish lozim.

Qobilyat va imkoniyat. Imkoniyat yetarli xotira va tushuncha bo'lib, u kimnidir yaxshi va yomonni farqlay oladi, shuning uchun qaror qabul qilish va roziligini berish mumkin. Bemorning imkoniyatlarini baholash majburiydir, chunki u bemorning qaroriga ta'sir qiladi.

Bemor davolanish yoki muolajaga rozilik berishi uchun uning aqliy qobiliyati yetarli bo'lishi va albatta, rozilik yoshida bo'lishi kerak. Tibbiy rozilik, funksional, moliyaviy va hokazolarni baholash uchun turli xil o'ziga xos qobiliyatlar mavjud.

Umuman olganda, klinik suhbatlar davomida aqliy qobiliyatni quyidagi narsalarni baholash orqali baholash mumkin:

- Psixiatrik va nevrologik savollarni berish orqali funksional nogironlikka olib keladigan tashxislar. Boshqalar esa muammolar tarixi, dori-darmonlar, tizimli tekshiruvlar va boshqalarni o'z ichiga olishi mumkin.

- Funksional buzilishlarni baholashni ta'minlash uchun idrok, shu jumladan xotira buzilishlarini baholash. Boshqa tibbiy muolajalarga rozilik berish uchun psixiatrik bemorning aqliy qobiliyatini baholash, masalan: jarrohlik muolajalari va behushlik yoki qonuniy va sud jarayonlari uchun psixiatr yoki psixiatrlar guruhi tomonidan amalga oshirilgani ma'qul. Favqulodda tibbiy va jarrohlik muolajalarda baholash boshqacha bo'ladi, chunki vaqt etarli bo'lmaydi. Bunday hollarda, shifokor rozilikni qonuniy qilish uchun uchinchi shaxsni jalb qilishi kerak, masalan: qonuniy vasiy yoki vasiy va shifoxona ma'muriyati.

Muloqot. Muloqot umuman tibbiyotning o'zagi bo'lib, psixiatriyada muhim ahamiyatga ega. Psixiatr yaxshi muloqotchi bo'lishi va muloqotning turli usullaridan xabardor bo'lishi kerak: og'zaki yoki og'zaki bo'lmagan. O'tkir aqliy nuqsoni bo'lgan bemorlarning yuz ifodalari og'zaki xabarlarga mos kelmaydi. Ular illyuziya va yoki gallyutsinatsiyalar ko'rinishida mantiqsiz fikrlashga ega bo'lishi mumkin. Psixiatr yoki shifokor bemorlarning tashvishlariga e'tibor qaratishi va ularni shaxs sifatida qabul qilishi va qadrlashi kerak. Aloqa protokollari va klinisyenlarni o'qitish yanada ishlab chiqilishi va baholanishi kerak. Psixiatriyada bu odatda qiyin vazifa, ayniqsa bizning jamoamizda. Xo'sh, psixiatr kim bilan, qanday va qachon muloqot qilishni o'ylab ko'rishi kerak? Psixiatr madaniy o'zgarishlardan xabardor bo'lishi kerak.

Psixiatr muloqotda muammoga duch kelganida, boshqa hamkasbi bilan maslahatlashish yaxshiroqdir. Bu bemorning shaxsiy ma'lumotlarini oshkor qilmasdan amalga oshirilishi mumkin.

Shifokor-bemor munosabatlari. Shifokor-bemor munosabatlari to'rtta modelga bo'linishi mumkin:

1. Informatsion yoki ilmiy yoki iste'molchi modeli shifokor tegishli ma'lumotlarni taqdim etadi va selektiv aralashuvni amalga oshiradi. Ushbu model bemorning avtonomiyasini rag'batlantiradi, ammo foydani kamaytiradi.

2. Interpretativ model shifokor qaror qabul qilish uchun bemorning tushunchasini aniqlaydi va targ'ib qiladi, ya'ni shifokor bemorning avtonomiyasini hisobga oladi va hurmat qiladi.

3. Deliberativ model shifokor bemorni o'z e'tiqodiga yo'naltiradi.

4. Paternalistik modeli, unda shifokor bemorning avtonomiyasini hisobga olmagan holda, bemor o'z manfaatlarini ko'zlab davolashni ta'minlaydi, ya'ni shifokorning qarori bekor qilinadi va shifokor bemorning otasi sifatida ishlaydi. Ushbu model bemorning foydasiga yordam beradi, lekin avtonomiyani pasaytiradi.

Shifokorlar rahm-shafqat , inson qadr-qimmatini va huquqlarini hurmat qilgan holda malakali tibbiy yordam ko'rsatishi lozim. Shifokorning o'z kasbida va hayotning barcha harakatlarida o'zini to'g'ri tutish talabi ayniqsa, psixiatr uchun muhimdir. Har bir psixiatrik bemor , bemor bo'lganligi sababli zaifdir. Chegara buzilishi faqat mutaxassisning xatti-harakatidan kelib chiqadi. Psixiatrlar shifokor-bemor munosabatlarining yaxlitligiga salbiy ta'sir ko'rsatmasligi uchun o'zlarining xatti-harakatlarini kuzatib, doimo xushyor bo'lishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Psixiatriya va narkologiyada hamshiralik ishi: darslik/mualliflar jamoasi: B.A. Toshmatov, Sh. Sh. Magzumova, N.S. Bulicheva, N.B. Usmanova Toshkent-2008

2. <https://en.m.wikipedia.org/wiki/Narcology>

3. Psychiatry and narcology: Kharkiv National Medical University/Authors: Kozhyna H, Mishchenko T, Maruta N, Gaichuk L, Haydabrus A, Korostiy V, Korovina L, Koshchii V, Leshchyna I, Minko O, Radchenko T, Semikina O, Sinaiko V, Shtryhol D, Skrynnyk O, Strelnikova I, Tieroshyna I, Vovk V, Zelenska K.

4. Ethics in Psychiatry/Author: Randa Khair/
https://www.researchgate.net/publication/349393937_Ethics_in_Psychiatry